

відбір автором тих чи тих граматичних категорій (авторською настановою, жанром, стилем чи типом мовлення) [5, с. 27].

На матеріалі тексту «Незвичайна осінь» школярі помічають, що іменники виконують номінативну функцію, прикметники – виражальну та образну, підкреслюють красу осіннього лісу, дієслова – надають динамічності: *Тиша в осінньому лісі. // Червоном полум'ям палають клени. // Пожовкли берези. // Багряними стали дуби. // І тихо-тихо. // Лише зрідка подасть свій голос синичка і застукотить дрібненько по стовбуру дерева працюючий дятел. // Незвичайна осінь. // Сонячна. // Замріяна. // Золота осінь! // Небо голубе-голубе. // Повітря прозоре, як джерельна вода. // Високо в небі пропливають білі павутинки* [5, с. 26–27].

Отже, лінгвістичний аналіз тексту є явищем багатограним. Тільки комплексний підхід до вивчення мовленнєвих витворів і прийомів дає змогу найповніше охарактеризувати текст як ціле. На уроках української мови доцільно використовувати елементи лінгвоаналізу для формування в учнів умінь і навичок аналізувати тексти, конструювати зв'язні висловлювання, розуміти функції мовних одиниць у мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляєв О. Зміст уроку мови / О. Біляєв // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 4. – С. 2–6.
2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Єщенко Т. А. – К. : Академія, 2009. – 264 с.
3. Каніщенко А.П. Система роботи над розумінням тексту у початковій школі / Каніщенко А. П. – К., 2003. – 95 с.
4. Мельничайко В. Аспекти лінгвістичного аналізу художнього тексту / В. Мельничайко // Дивослово. – 1999. – №9. – С. 11–13.
5. Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : завдання і методи // Теорія і практика літературного аналізу художнього тексту / В. Я. Мельничайко. – Тернопіль : Лілея, 1997. – С. 26–60.
6. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
7. Рідна мова 4 клас. Частина 1: [підручник] / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик, О. І. Мельничайко, Л. В. Скурятівський. – К. : Освіта, 2004. – 128 с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716с.
9. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

Волощук З.

Науковий керівник – проф. Радчук Г.К.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Сучасні умови розвитку особистості насичені масою стресогенних факторів навколишнього середовища, які спричиняють виникнення емоційних порушень, серед яких тривожність виступає як початковий симптом невротичних станів.

Часто тривожність призводить до виникнення негативного емоційного стану, зниження працездатності, продуктивності діяльності, заниження самооцінки, відсутності креативності мислення, до труднощів у спілкуванні та взаєминах з оточуючими, деструктивного розвитку особистості. Людина з підвищеною тривожністю згодом може зіткнутися з різними соматичними захворюваннями. Все це висуває підвищені вимоги до емоційно-вольової сфери особистості, здатності діяти конструктивно в кризових ситуаціях.

Особливо гостро проявляється тривожність в періоди зміни умов повсякденного життя та особистісного розвитку. Саме підлітковий вік виступає яскравим прикладом переломного моменту в житті дитини. У підлітковому віці тривожність виникає і закріплюється в якості сталого особистісного утворення на основі провідної в цей період потреби в схвалюваному ставленні до себе. Не знаючи причин виникнення тривожності, механізмів її розвитку, перетворення в інші стани, часто просто неможливо розібратися в тому, що відбувається з дитиною, які справжні мотиви її вчинків і, головне, як їй допомогти. Цікавим є питання прояву тривожності відповідно до гендерних особливостей дітей, оскільки як хлопці, так і дівчата відрізняються в дуже багатьох сферах психічного життя.

Дослідженням питання тривожності, зокрема, підліткової займалися такі вчені як Дж.М. Бейкер, Л. Божович, Н. Гордецова, К. Ізард, Р. Лазарус, О. Маурер, Р. Мей, Ф. Перлз, А. Прихожан, К. Роджерс, С. Салліван, К. Спенс, Ч. Спілбергер, С.Х. Стюарт, Дж. Тейлор, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.

Мета статті. Теоретично проаналізувати та експериментально дослідити гендерні відмінності проявів тривожності у хлопців та дівчат старшого підліткового віку.

Поняття тривоги та тривожність в сучасній світовій науці розглядається з різних позицій, численними науковими течіями, вченими. Її розглядають і як перехідний психічний стан, що виникає під впливом стресогенних чинників, і як феномен, що супроводжує фрустрацію соціальних потреб, і як специфічної особистісної властивості. Багато представників психоаналізу розглядали тривожність як вроджену властивість особистості, як споконвічно властивий людині стан. З. Фройд дивився на тривожність як на симптоматичний прояв внутрішнього емоційного конфлікту, викликаного тим, що людина несвідомо

пригнічує в собі відчуття, почуття або імпульси, які є для неї занадто загрозливими або дратівливими. У теорії К. Хорні головні джерела тривожності і занепокоєння особистості коріняться не в конфлікті між біологічними потягами та соціальними заборонами, а є результатом неправильних людських відносин [5].

На відміну від страху, який є біологічною реакцією на конкретну загрозу, тривога часто розуміється як переживання невизначеної, дифузної або безпрямленої загрози людині як соціальної істоти, коли наражаються на небезпеку її цінності, уявлення про себе, становище в суспільстві. Таким чином, в даному контексті тривога розуміється як переживання можливості фрустрації соціальної потреби [2].

А. Прихожан зазначає, що іноді тривога є природною, адекватною, корисною. Кожна людина відчуває тривогу, хвилювання або напругу в певних ситуаціях, особливо, якщо вона повинна зробити щось незвичайне або підготуватися до цього [4]. У інших випадках тривога є неприродною, патологічною, неадекватною, шкідливою. Вона стає хронічною, постійною і починає з'являтися не тільки в стресових ситуаціях, але і без видимих причин. Тоді тривога не тільки не допомагає людині, але, навпаки, починає заважати їй в її повсякденній діяльності [4].

Особливо гострою проблема тривожності є для дітей підліткового віку. В силу низки вікових особливостей підлітковий період часто називають «віком тривоги». Підлітки тривожаться з приводу своєї зовнішності, з приводу проблем у школі, взаємин з батьками, вчителями, однолітками. І нерозуміння з боку дорослих тільки посилює неприємні переживання. Актуальним стає порівняння себе з однолітками. У 8-9-х класах головним стає прагнення підлітка до автономії в колективі ровесників і визнання цінності власної особистості в очах однолітків. У багатьох підлітків виявляється фрустрована потреба «бути значущим в очах ровесників», що призводить до переживань, завищеної тривожності [3].

Посиленню у підлітка тривожності можуть сприяти такі фактори, як завищені вимоги з боку батьків; часті докори, що викликають почуття провини. Імовірно видається вплив тривожності батьків на тривожність дітей через наслідування, вплив на умови життя дитини (наприклад, обмеження контактів з однолітками, надмірна опіка і т.п.).

Практика показує, що часто школа лише посилює той емоційний дискомфорт, який був створений в сім'ї. Через наростання тривожності і пов'язаної з нею низької самооцінки знижуються навчальні досягнення, закріплюється неуспіх. Невпевненість у собі призводить до низки інших особливостей – бажанню бездумно слідувати вказівкам дорослого, діяти тільки за зразком і шаблоном, остраху виявити ініціативу, формальному засвоєнню знань і способів дій. Дорослі, незадоволені неуспішністю дитини, все більше і більше зосереджуються на цих питаннях в спілкуванні з нею, що посилює емоційний дискомфорт. Виходить замкнуте коло: несприятливі особистісні особливості дитини відбиваються на її навчальній діяльності, низька результативність діяльності викликає відповідну реакцію оточуючих, а ця негативна реакція, у свою чергу, посилює сформовані у дитини особливості [4].

Важливе місце в сучасній психології займає вивчення гендерних аспектів тривожної поведінки. Саме в підлітковому віці гендерні відмінності стають найбільш яскравими і відчутними. Це пояснюється тим, що в цей період відбувається статеве дозрівання, усвідомлення і прийняття статевої ролі, формується позиція власного Я, світогляд, закладаються важливі якості особистості для подальшого життя [1].

З метою з'ясування гендерних відмінностей у проявах тривожності дівчат і хлопців старшого підліткового віку ми провели експериментальне дослідження з допомогою таких методик: шкала соціально-ситуативної тривожності О. Кондаша (адаптація А.М.Прихожан), методика оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності (Ч. Спілбергер), тест шкільної тривожності Р. Філіпса, методика вимірювання рівня тривожності Дж. Тейлора (адаптація В.Г. Норакидзе).

Діагностична робота проводилася на базі Гусятинської ЗОШ №1 м.Гусятин Тернопільської області. Вибірка складала 62 учні 8-9 класів віком 13-15 років (серед них 35 дівчат та 27 хлопців). У результаті проведеного дослідження ми отримали дані, за якими здійснили статистичну обробку та якісний аналіз.

За даними методики соціально-ситуативної тривожності О. Кондаша ми виявили різницю у проявах самооцінювальної (дівчата –12%, хлопці – 4%) та міжособистісної (дівчата – 20%, хлопці – 8%) тривожності. Однак статистична обробка даних не підтвердила значущості цієї відмінності.

Оцінка рівня реактивної та особистісної тривожності (методика Ч. Спілбергера) показала, що наявні гендерні відмінності в проявах реактивної тривожності, які підтверджуються і на статистичному рівні. У вибірці вона характерна для 83% дівчат та 59% хлопців. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію і може бути різним за інтенсивністю та динамічністю в часі та характеризується суб'єктивно пережитими емоціями: напругою, занепокоєнням, хвилюванням, нервозністю. На основі цього можна говорити про те, що дівчата більш схильні частіше переживати ситуативну тривожність.

Дослідження шкільної тривожності (за методикою Р. Філіпса) показало статистично значущі гендерні відмінності. У вибірці дівчат більше, ніж у вибірці хлопців спостерігаються такі види шкільної тривожності: загальної тривожності у школі (д. – 26%, хл. – 8%), страх ситуації перевірки знань (д. – 37%, хл. – 15%), страх невідповідності очікуванням оточення (д. – 54%, хл. – 33%), переживання соціального стресу (д. – 20%, хл. – 0%), низька фізіологічна опірність стресові (д. – 23%, хл. – 8%), загальна тривожність (д. – 23%, хл. – 8%). Це говорить про те, що дівчата проявили схильність більше перейматися своїми шкільними справами, успіхами, стосунками з однолітками та вчителями, залежність від думки та оцінки оточення. Проте результати за шкалою страху самовираження показують, що цей тип тривожності більш поширений серед хлопців (22% і дівчат – 14%). Можливо це пов'язане з особливостями поведінки хлопців у школі, коли в них відбувається фрустрація щодо самовираження. На цій основі частіше проявляються конфлікти з вчителями у порівнянні з дівчатами, які в цій сфері сильних обмежень не відчувають.

За методикою вимірювання рівня тривожності Дж. Тейлора загальна кількість тривожних дівчат (97%) знову ж таки вища за хлопців (74%). Така висока тривожність пов'язана з фізичними і психічними

особливостями віку, з рівнем їхньої значущості для однолітків і дорослих.

Висновок. Значущість проблеми вивчення проявів тривожності визначається тим, що у підлітковому віці тривожність виникає і закріплюється як стале особистісне утворення. При цьому інтенсивність переживання тривоги, рівень тривожності у хлопчиків і дівчаток різні. Це пов'язано з тим, з якими ситуаціями вони пов'язують свою тривогу, як її пояснюють, чого побоюються. Дівчатка частіше пов'язують свою тривогу зі шкільною успішністю, ставленням близького соціального оточення. Хлопчики ж бояться проявити себе, свою ініціативу. Інакше кажучи, емоційне ставлення до потенційних джерел негативних емоцій у юнаків та дівчат є різним.

Таким чином, експериментально доведено, що для дівчаток старших підлітків соціальне середовище виявляється більш насиченим емоційними подіями, що мають стресогенне значення, ніж для хлопчиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003 – 544 с.
2. Мэй Р. Смысл тревоги / Р. Мэй / Перев. с англ. М.И. Завалова и А.И. Сибуриной. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 384с.
3. Прихожан А. Восьмиклассники / А. Прихожан // Психология обучения. – 2003. – №4. – С. 32-35.
4. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А.М. Прихожан. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с.
5. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни / пер. с англ. А. Боковиков. – М.: Академический проект, 2006. – 208 с.

Ботюк В.

Науковий керівник – доц. Шпак М.М.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СТРЕСОВИХ СТАНІВ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність дослідження. Стресові стани впливають на поведінку людини, її працездатність, здоров'я і взаємостосунки з оточуючими. Сучасне суспільство характеризується високим рівнем тривоги, що зумовлено наявністю різноманітних стресогенних впливів. Стрес найчастіше призводить до дезадаптації і дезінтеграції життєдіяльності організму, негативно впливає не тільки на емоційний стан, але і на психічне здоров'я людини.

Дослідження виникнення стресових станів у період професійного самовизначення особистості є надзвичайно важливим, оскільки правильний вибір професії є одним із ключових завдань для молодшої людини. У період складання випускних іспитів в школі, зовнішнього незалежного оцінювання навчальні стресові фактори тільки посилюються. Негативний вплив стресу на психічне та соматичне здоров'я, соціальну адаптацію особистості, а також недостатня ефективність існуючих методів діагностики й корекції стресових розладів, спричинених навчанням, обумовлюють актуальність проблеми нашого дослідження.

Метою дослідження є визначення психологічних особливостей прояву стресових станів та способів їх психологічної корекції у старшому шкільному віці.

Висвітлення проблеми. Емоційні розлади складають значну частину «хвороб цивілізації» і впродовж останніх десятиліть були об'єктом психологічних і медичних досліджень. «Стрес» є найбільш часто вживаним поняттям, яким користуються дослідники для позначення психічних станів людини у важких умовах. Його застосовують для характеристики широкого кола не тільки психічних, але й фізіологічних станів, наприклад, фізичної напруги, втоми.

У вітчизняній і зарубіжній літературі психологічні аспекти проблеми виникнення і подолання стресу досліджували такі видатні учені, як: Ю.А. Александровський, В.О. Бодров, М.І. Дьяченко, С. Кларк, Б.М. Коган, І.С. Кон, С.Л. Рубінштейн, Д. Уотсон та інші.

Незважаючи на той факт, що феномен стресу інтенсивно вивчається з початку ХХ століття, до нашого часу не вироблено єдиної теоретичної концепції стресу. Серед найбільш відомих □ когнітивна теорія психологічного стресу Р. Лазаруса, концепція професійного стресу А.Н. Занковського, соціально-психологічна теорія стресу Р. Сельє та ін. Відповідно існують протиріччя, складності у визначенні сутності даного поняття [6].

Термін **стрес** (англ.: *тиск, напруга*) використовується для визначення широкого кола станів, які виникають у відповідь на різні екстремальні впливи, складні ситуації. Первинне поняття «стресу» виникло у фізіології для позначення неспецифічної реакції організму у відповідь на несприятливий вплив («загальний адаптаційний синдром» Г. Сельє) [5]. Пізніше поняття «стрес» використовувалось для опису станів індивіда в несприятливих умовах на фізіологічному, біологічному і психологічному рівнях [2].

На думку В.А. Бодрова, психологічний стрес – це «своєрідна форма віддзеркалення суб'єктом складної, екстремальної ситуації, в якій він знаходиться. Специфіка психічного віддзеркалення обумовлюється процесами діяльності, особливості яких (їх суб'єктивна значущість, інтенсивність, тривалість протікання) в значній мірі визначаються вибраними або прийнятими цілями, досягнення яких спонукається змістом мотивів діяльності. У процесі діяльності мотиви «наповнюються» емоційно, поєднуються з інтенсивними емоційними переживаннями, які відіграють особливу роль у протіканні стану